

עורכים: ד"ר יוגב אלבז, עידו יהל

כרך 14, גיליון מס' 2, 27 במאי 2024

7 באוקטובר ומלחמת ישראל-חמאס בשיח הציבורי במצרים

מיכאל ברק*

המערכה הישראלית למיגור שליטתו של חמאס בעזה בעקבות מתקפת הטרור ב-7 באוקטובר 2023 נתפשת באור שלילי במצרים נוכח ממדי ההרס הנרחבים בנפש וברכוש בעזה, החשדנות כלפי מניעה האמיתיים של ממשלת ישראל בניהול המערכה, והחשש כי מצרים תוצף בנחשולי פליטים מעזה. עם זאת, המלחמה בעזה טרם גרמה ל"שבירת הכלים" בין שתי המדינות. מצרים מתווכת בין ישראל לחמאס בסוגיית החטופים ואף מביעה ציפייה כי בתום המערכה יחדשו הפלסטינים וישראל את התהליך המדיני במטרה למצוא פתרון קבע לסכסוך הישראלי-הפלסטיני. מאמר זה מבקש לבחון את הלכי הרוח והשיח הציבורי במצרים סביב הטבח של חמאס ביושבי דרום ישראל ב-7 באוקטובר, המערכה בעזה וכניסת צה"ל לרפיח. זאת, דרך הפריזמה של מכוני מחקר, אנשי אקדמיה ואנשי ציבור בולטים במצרים. ניכר כי חרף השיח הציבורי הקשה כלפי ישראל, המשטר המצרי רואה בשלום עם ישראל נכס אסטרטגי ובמידה מסוימת אף תומך במהלכי ישראל להחלשת חמאס, אך נאלץ לתמרן בין דעת הקהל המצרית השלילית לבין החשש מפני פגיעה בביטחונה הלאומי של מצרים בשל המלחמה.

ככלל, השיח הציבורי במצרים נמנע מגינוי מתקפת הטרור של חמאס ואף קיבל זאת בהבנה כ"תגובה לגיטימית" לכיבוש הישראלי. ב-7 באוקטובר פרסם משרד החוץ המצרי כרוז שתיאר את מתקפת חמאס כתגובה פלסטינית למתקפות של ישראל על ערים פלסטיניות, תוך קריאה להרגעת

---

* ד"ר מיכאל ברק הוא חוקר בכיר במכון הבינלאומי למדיניות נגד טרור, מרצה בבית הספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה באוניברסיטת רייכמן בהרצליה, וחוקר במרכז משה דיין באוניברסיטת תל אביב. תחומי התמחותו הם מצרים המודרנית, האסלאם הפוליטי, אסלאם פונדמנטליסטי, גיהאד גלובאלי, תנועות סלפיות ותנועות צופיות.

הרוחות בשני הצדדים.¹ אל-כאמל סייד, חבר "מפלגת הקואליציה הלאומית" ממחנה השמאל במצרים, ציין כי המתקפה לא אירעה בחלל ריק, אלא כתגובה לניסיונות ממשלת הימין הישראלית הקיצונית לחסל את הסוגייה הפלסטינית.² היו שהכתירו את המתקפה כהונאה אסטרטגית מוצלחת, שוות ערך למתקפות הונאה מוצלחות אחרות דוגמת מצרים במלחמת 1973 ויפן בפרל הארבור.³ בראיית מצרים רבים, אירועי 7 באוקטובר ניפצו את הקונספציה הישראלית כי צה"ל אינו מנוצח. רפעת אל-אנצארי, דיפלומט לשעבר בשגרירות מצרים בישראל, ציין כי "לאחר התבוסה הנוראה ב-7 באוקטובר ישראל איבדה את כבודה מבחינה צבאית ומודיעינית. יוקרתה הצבאית ירדה לעד [...]", ותדמיתה כמדינה דמוקרטית נסדקה קשות בעולם בעקבות ההפצצות בעזה.⁴

מספר מדינאים ואנשי דת בכירים במצרים גינו בחריפות את המערכה של ישראל בעזה. אל-סיסי מתח לא אחת ביקורת על ישראל והאשים אותה בנקיטת תגובה לא מיידית החורגת מתחומי ההגנה העצמית.⁵ ב-20 באוקטובר הוא אף התיר באופן נדיר קיומן של הפגנות המוניות ברחובות מצרים לאות סולידריות עם הפלסטינים, קרוב לוודאי שמתוך שיקול אלקטורלי להגדיל את היקפי התמיכה העממית בו על רקע מסע הבחירות שלו לנשיאות מצרים.⁶ חבר הפרלמנט המצרי מצטפא בכרי, המתאפיין באוריינטציה נאצריסטית, הזהיר כי ישראל מנצלת לרעה את מתקפת 7 באוקטובר כדי להגשים את חזונו של דוד בן גוריון להרחיב את גבולות ישראל דרך סיפוחה של עזה אליה.⁷

מוסד **אל-אזהר**, הנחשב לאוטוריטה דתית חשובה במצרים ובעולם הסוני, תיאר את המתקפה של ישראל בעזה כג'נוסייד וכפשע נגד האנושות, השווה את ישראל לדאע"ש ולנאצים, הדגיש כי סופה של "הישות הציונית" קרב, וקרא לעולם המוסלמי להתאחד כדי לשים סוף לתוקפנות הישראלית בעזה.⁸ אל-אזהר אף חרג מתפקידו כשומר סף האמון על מתן פרשנות מתונה לאסלאם עם פרסום פסק הלכה המתיר פגיעה ב"מתנחלים הציונים באדמות הכבושות" בטענה שאין הם נחשבים

¹ **חשבון הטוויטר** של דובר משרד החוץ המצרי [בערבית], 7 באוקטובר 2023.

² כאמל אל-סייד, "מלחמת עזה מבקשת לפגוע בקיום הפלסטיני" [בערבית], אל-בואבה, 7 בדצמבר 2023.

³ עבד אל-עלים מחמד, "הדרך לסופת אל-אקצא" [בערבית], מרכז אל-אהראם למחקרים מדיניים ואסטרטגיים, 18 באוקטובר 2023.

⁴ מחמד עבד אללה, "קונסול מצרים לשעבר בתל אביב: ישראל איבדה את כבודה ויוקרתה לאחר 'מבול אלאקצא'" [בערבית], אל-ג'זירה, 6 בדצמבר 2023.

⁵ "אל-סיסי: התגובה הישראלית חרגה מהזכות להגנה עצמית לענישה קולקטיבית" [בערבית], אל-שרק אל-אוסט, 15 באוקטובר 2023.

⁶ "Angry Egyptians denounce staged pro-Palestine rallies amid Israel-Hamas war", *al-Jazeera*, October 21, 2023.

⁷ "מצטפא בכרי: ההנהגה והאנשים של מצרים מסרבים לחסל את העניין הפלסטיני באמצעות עקירה בכפייה (שיח)" [בערבית], אל-יוטן, 21 בנובמבר 2023.

⁸ ראו לדוגמה: **צות אל-אזהר**, 13 בדצמבר 2023.

לאזרחים נוכח היותם כובשי אדמות פלסטינים. השיח' אחמד אל-טייב, העומד בראש אל-אזהר, אף שיבח את מתקפת 7 באוקטובר, וקרא לפלסטינים להמשיך במאבק מזוין בישראל ולמות כשהידיים.⁹

לצד קולות התומכים בחמאס, נמצאים גם קולות מצריים שגינו את המתקפה של חמאס על אזרחים ישראלים. דאליה זיאדה, אינטלקטואלית מצרית, הדגישה כי מי שמצדיק אונס נשים, חטיפת ילדים ומבוגרים חסרי ישע, פשיטה לתוך בתי אזרחים בחג דתי ורצח של אנשים לא חמושים – שותף לפשעי חמאס.¹⁰ בעקבות דברי הביקורת קיבלה איומים על חייה ונאלצה לברוח ממצרים. עבד אל-מנעם סעיד, חבר בפרלמנט המצרי ועיתונאי בולט, הסכים גם כן כי תקיפת אזרחים ולקיחתם בשבי הייתה שגיאה קשה של חמאס, והבהיר כי חמאס אינה זכאית להיחשב כתנועת מאבק לאומי בשל חפירת 1300 מנהרות מעזה לכיוון מצרים.¹¹

הכרעת חמאס, האמנם ?

מצרים רבים מטיילים ספק אם ישראל מסוגלת לחסל את חמאס כליל. מחמד אבו אל-עינין, חבר מפלגת **מסתקבל וטן** הקרובה לחוגי הממשל המצרי, סבור שהעקשנות הישראלית לחסל את חמאס תוליד התנגדות חדשה וחזקה יותר ותחולל גל חסר תקדים של קיצוניות.¹² אל-סעיד עבד אל-האדי, ראש אוניברסיטת חורס במצרים, סבור גם כי חמאס לא עתידה להיעלם בשל היותה פלג חמוש, ואם היא תיעלם הרי שיופיע במקומה כוח מתנגד אחר.¹³ ופאא צנדי, חוקרת במכון "המרכז המצרי לחשיבה ומחקרים אסטרטגיים", הסבירה כי חמאס אינו צבא סדיר אלא ארגון גרילה ומכאן שקשה לחסלו. להערכתה, התמיכה האמריקאית בישראל קצובה בזמן לאור מספר הקורבנות הפלסטינים הגבוה בעזה, כך שהלחצים הבינלאומיים על ישראל לסיים את המלחמה יגברו.¹⁴ יתר על כן, לטענתה ישראל מתעלמת מרעיון ההתנגדות הנטוע עמוקות במוחות כל הפלסטינים ומיוצג בידי חמאס, "חיסול רעיון זה או חיסול הזכות של הפלסטינים להגן על אדמתם ולהתנגד לכובש בכל דרך אפשרית הוא משימה בלתי אפשרית".¹⁵

Michael Barak and Ofir Winter, "[Al-Azhar's stance: A blow to the global fight against terror](#)", *Jerusalem Post*, November 8, 2023.

⁹ דאליה זיאדה, **טוויטר**, 9 באוקטובר 2023.

¹¹ "ד"ר עבד אל מנעם סעיד בראיון מיוחד לוטני" [בערבית], **וטני**, 4 בדצמבר 2023.

¹² "אבו אל-עינין מושינגטון: לא תהיה עקירה, ומצרים לא תקבל את המשא ומתן על סיני... הנשיא סיסי משחק תפקיד מרכזי בכינון הפסקת אש ובשליחת סיוע לעזה" [בערבית], **צדא אל-בלד**, 22 בנובמבר 2023.

¹³ אל-סעיד עבד אל-האדי, "סוף המלחמה או סוף השלום" [בערבית], **אל-בואבה**, 7 בדצמבר 2023.

¹⁴ ופאא צנדי, "מה לאחר חידוש המלחמה על עזה" [בערבית], **המרכז המצרי לחשיבה ומחקרים אסטרטגיים** [להלן: המרכז המצרי], 12 בדצמבר 2023.

¹⁵ ופאא צנדי, "מלחמת עזה וחשבונות הרווח וההפסד" [בערבית], **אל-אהראם**, 21 בדצמבר 2023.

עקירת הפלסטינים מעזה: "קו אדום"

בשיח הציבורי המצרי בולט חשש ממשי מפני אפשרות של הצפת סיני בפליטים פלסטינים מעזה. אל-סיסי הזהיר את ישראל כמה פעמים, כמו בוועידת השלום בקהיר (21 באוקטובר 2023), בנאום הסולידריות עם הפלסטינים (23 בנובמבר 2023),¹⁶ ובמפגש עם מלך ירדן (27 בדצמבר 2023),¹⁷ כי גירוש כפוי של תושבי עזה לשטח סיני המצרית ייחשב ל"קו אדום" שעומו לא תשלים מצרים: "חיסול בעיית פלסטין ללא פתרון צודק לא יקרה ובכל מקרה לא יתרחש על חשבון מצרים".¹⁸

אל-סעיד עבד אל-האדי, ראש אוניברסיטת חורס, הזהיר כי עקירה כפויה של האוכלוסייה הפלסטינית מעזה ויישובה בחצי האי סיני עלולים לפגוע קשות ביחסי מצרים וישראל ולחדש את אווירת המלחמה, לא רק עם מצרים אלא גם עם לבנון, סוריה, ירדן והגדה המערבית. הלה סבור כי לישראל שתי אופציות אפשריות: א) הפסקת המלחמה שתאפשר ניהול משא ומתן על החזרת החטופים ומציאת פתרון מדיני לשלטון ברצועת עזה ללא חמאס; ב) המשך לחימה, איחוד זירות הלחימה נגד ישראל ואפשרות למלחמה כוללת.¹⁹ אחרים הזהירו כי הגעתם של פליטים פלסטינים לסיני תעיב על הישגיה של מצרים, בעיקר בכל הנוגע בפיתוח הכלכלי של חצי האי סיני ובטיהור מאיום הטרור של דאע"ש.²⁰ דיא רשוואן, ראש לשכת ההסברה הממשלתית המצרית, דחה את טענותיה של ישראל אודות ציר הברחות בין סיני לרפיח, והבהיר כי הקהילה הבינלאומית מודעת היטב למלחמה שניהלה מצרים נגד נגע הטרור בסיני במשך כעשור, שבמהלכה השמידה כ-1,500 מנהרות הברחה. הוא הדגיש כי ישראל בודה שקרים כדי "ליצור לגיטימציה לניסיונה לכבוש את מסדרון פילדלפי או את מסדרון צלאח א-דין ברצועת עזה לאורך הגבול עם מצרים, תוך הפרה של הסכמי הביטחון והפרוטוקולים שנחתמו בינה למצרים", והזהיר כי "כל מהלך ישראלי לכיבוש ציר פילדפי עלול להוביל לאיום חמור על יחסי ישראל ומצרים".²¹

---

¹⁶ עבד אל-פתאח אל-סיסי, "תחי מצרים – מענה העם סולידריות עם פלסטין" [בערבית], אתר האינטרנט של נשיאות הרפובליקה, 23 בנובמבר 2023.
¹⁷ "מלך ירדן ונשיא מצרים דוחים כל מהלך ישראלי לעקירת הפלסטינים ומדגישים את הצורך בהפסקת אש בעזה" [בערבית], אל-ג'זירה, 27 בדצמבר 2023.
¹⁸ עבד אל-פתאח אל-סיסי, "נאום של אל-סיסי בפני פסגת השלום בקהיר" [בערבית], לשכת ההסברה הממשלתית המצרית, 21 באוקטובר 2023; "אל-סיסי מתווה את המאפיינים של מדינה פלסטינית מפורזת ללא משא ומתן לפתרון שתי המדינות" [בערבית], אל-ערב, 25 בנובמבר 2023.
¹⁹ אל-האדי, "סוף המלחמה או סוף השלום".
²⁰ נסרין אל-שרקאוי, "פיתוח מקיף...חומת הבלימה המצרית מול שאיפות ישראל בסיני" [בערבית], אל-מרצד אל-מצרי, 25 בדצמבר 2023.
²¹ "מצרים מגיבה על ההאשמות הכוזבות של ישראל על גבולותיה עם עזה" [בערבית], לשכת ההסברה הממשלתית המצרית, 22 בינואר 2024.

נסיגה במעמדה של ארה"ב?

התמיכה המובהקת של ממשל בידן בישראל ובמלחמתה בעזה זוכה לביקורת חריפה. פאיז פרחאת, מנהל "מרכז אל-אהראם ללימודים אסטרטגיים", הציע למערב לבחון מחדש את קשרי הברית שלו עם ישראל בטענה שהאחרונה הפכה לנטל כבד על ארצות הברית ועל מדינות אירופה, נוכח הפיכתה לגורם תוקפני המאיים על יציבות האזור, התרחקותה מערכי המערב ופגיעתה בתדמיתו. הוא אף האשים את ארצות הברית כי המלחמה בעזה חשפה את "הסטנדרט הכפול" המאפיין אותה: "נפנוף" בזכויות אדם ובערכי דמוקרטיה רק כאשר הם משרתים את האינטרסים שלה. נוכח זאת, הציע פרחאת לממשל המצרי לתעדף את טיפוח הקשרים שלו עם סין על פני ארצות הברית, בין השאר, גם מכיוון שהיא אינה מתערבת בענייני פנים של מדינות.²²

פובליציסטים ביומן המצרי **אל-שרוק** האשימו את ארצות הברית בשותפות לתוקפנות הישראלית בעזה בשל תמיכתה הצבאית, הכלכלית והדיפלומטית בישראל, והבהירו כי רק ארצות הברית מסוגלת לעצור את התוקפנות הישראלית.²³ בכירים **באל-דעוה אל-סלפיה**, זרם סלפי בולט במצרים, אף הרחיקו לכת וטענו כי יש לראות בתמיכת המערב בישראל כחלק ממלחמת דת ומזימה צלבנית-ציונית שנועדו להחליש את האסלאם.²⁴

עתידה של עזה לאחר המלחמה

בשיח המצרי ניכר קונצנזוס מלא כי ביום שלאחר המלחמה יש לחדש את התהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים, לא רק כדי לדאוג לשיקומה של עזה אלא כדי למצוא אחת ולתמיד פתרון קבע עבור הסוגייה הפלסטינית, שיביא ליציבות אזורית. אל-סיסי הבהיר לא אחת כי הפתרון היחיד לסוגייה הפלסטינית יהיה בהכרה בזכויות הלגיטימיות של הפלסטינים והקמת מדינה פלסטינית עצמאית, שבירתה מזרח ירושלים, גם אם מפורזת ועם כוח בינלאומי זמני שישמור על ביטחון המדינה הפלסטינית ועל ביטחון ישראל. ומכאן שיש לגבש מפת דרכים שתוביל להחייאת תהליך השלום בין ישראל לפלסטינים.²⁵ מחמד אברהים אל-דוירי, גנרל בכיר לשעבר בצבא מצרים, הבהיר כי חרף האסון ההומניטרי המרחף מעל עזה, הרי שבאותו זמן ניכרת הזדמנות לכונן מדינה פלסטינית שתבטיח בעתיד יציבות ותמנע אסונות נוספים על עזה. בראייתו, מטרה זו תושג, בין

²² מחמד פאיז פרחאת, "בעל הברית המבטיח את ביטחון האזור" [בערבית], **מרכז אל-אהראם ללימודים אסטרטגיים** (להלן: מרכז אל-אהראם), 22 בנובמבר 2023.

²³ מחמד אל-מנשאוי, "בידן יכול לסיים את התוקפנות על עזה.. אם הוא רוצה!" [בערבית], **אל-שרוק**, 4 בינואר 2024. ²⁴ "במהלך סמינר 'פלסטין היא עניין האומה'... אל-דעוה אל-סלפיה מזהירה מפני קונספירציה של המערב נגד האיסלאם" [בערבית], **אל-פתח**, 12 בנובמבר 2023.

²⁵ "הנשיא עבד אל-פתאח א-סיסי מקיים מסיבת עיתונאים משותפת עם ראש ממשלת ספרד וראש ממשלת בלגיה" [בערבית], **חשבון היו-טיוב של נשיאות הרפובליקה המצרית**, 24 בנובמבר 2023.

השאר, דרך מעורבותה של הליגה הערבית בנושא, הקמת ממשלה חדשה של טכנוקרטים תוך כדי תיאום עם הרשות הפלסטינית, נסיגה צבאית של ישראל מעזה, והפעלת לחצים מצד ארצות הברית ומדינות אירופה על ישראל לסיים את המלחמה ולגשת לשולחן המשא ומתן במטרה להקים מדינה פלסטינית.²⁶

בשיח המצרי, הרשות הפלסטינית מוזכרת לא אחת כמי שיש להפקיד בידיה את ניהול עזה, אך תוך שיתוף כלל הזרמים הפוליטיים בחברה הפלסטינית. כך למשל, "המרכז המצרי לחשיבה ומחקרים אסטרטגיים" טוען כי הרשות לא אמורה לכלול רק נציגים פלסטינים מפת"ח אלא גם נציגים מחמאס ומהג'האד האסלאמי הפלסטיני כדי לחזק את הלגיטימציה שלה בחברה הפלסטינית.²⁷ אבראהים עוואד, השותף לדעה זו, מנמקה בטענה כי הרשות הפלסטינית סובלת מאמון ציבורי נמוך בקרב הפלסטינים, ולפיכך, נציגים מכל גווי החברה יצמצמו את מידת ההתנגדות לשלטונה ברצועה. בראייתו, לישראל לא תהיה ברירה אלא לנהל עימה משא ומתן כפי שבריטניה עשתה עם ה-IRA.²⁸ עם זאת, בקרב ההנהגה המצרית ניתן לזהות התגבשות של שיח המסתייג מהכללת חמאס בהסדר עתידי על הקמת ממשלה בעזה. כך לדוגמא, ציין סאמח שכרי, שר החוץ המצרי, בכנס שנערך במינכן ב-17 בפברואר, כי קיומה של חמאס אינו תורם להשכנת שלום בין ישראל לפלסטינים, "חמאס יצאה מהקונצנזוס של העם והרשות הפלסטינית. קשה להגיע לאיזה הסדר של משא ומתן נוכח אי נכונותה של חמאס לוותר על האלימות".²⁹

סיכום ומסקנות

מאז עלייתו של אל-סיסי לשלטון מגלה מצרים מעורבות ערה בסכסוך הפלסטיני-הישראלי. זאת, לא רק בשל רצון לשמור על ביטחונה הלאומי ועל היציבות האזורית, אלא גם מתוך תפישה כי הסוגייה הפלסטינית משמשת כלי בידיה לחיזוק השפעתה האזורית והבינלאומית. ולכן מצרים מקפידה לחזק את תדמיתה כמגנת הפלסטינים. עבד אל-מחסן, ראש מועצת הנהלת מרכז אל-אהראם, הבהיר כי בכל ארבע המלחמות נגד ישראל (1948, 1956, 1967 ו-1973), בעת חתימת הסכם השלום עימה וגם כיום, מצרים הגנה על הפלסטינים והשקיעה מאמצים בהקמת מדינה פלסטינית עבורם.³⁰ לא בכדי, הבליטה התקשורת המצרית את דברי השבח שהרעיף בכיר הפת"ח

²⁶ מחמד אבראהים אל-דוירי, "המדינה הפלסטינית, האם נראה אותה בעתיד הרחוק?", אל-אהראם, 17 בפברואר 2024.

²⁷ "מבט קדימה לעתיד רצועת עזה ביום המחר" [בערבית], המרכז המצרי, 7 בנובמבר 2023.

²⁸ אבראהים עווי, "הפסקת אש...ועתיד הממשל בפלסטין" [בערבית], אל-שרוק, 23 בדצמבר 2023.

²⁹ אימאן מברוק, "מחלוקת שכרי-לבני על חמאס זוכה לאינטראקציה נרחבת", אל-שרוק אל-אוסט, 19 בפברואר 2024.

³⁰ "עקירה וחיסול... קו אדום מצרי בסוגיה הפלסטינית" [בערבית], אל-סיאסה אל-דוליה, 26 בנובמבר 2023.

מחמד דחלאן על תפקידו החשוב של אל-סיסי בסיכול תוכניתה של ישראל לגרש את הפלסטינים מעזה לסיני.³¹

כניסתו של צה"ל לרפיח מלווה בהגברת הרטוריקה המצרית בגנות ישראל, המתבטאת באיום לפגיעה בהסכם השלום, בהעדר נכונות להמשיך את תיאום הכנסת הסיוע ההומניטרי לעזה, ובהצהרה על כוונת מצרים לתמוך בתביעה של דרום אפריקה להעמיד לדין את ישראל בהאג על פשעי מלחמה.³² עם זאת, שר החוץ המצרי סאמח שכרי הבהיר כי "הסכם השלום המצרי-הישראלי הינו בחירה אסטרטגית של מצרים [לפני] יותר מארבעה עשורים, ונחשב לעמוד תווך מרכזי באזור להשגת שלום וביטחון".³³ ישנם אף הסבורים כי המלחמה בעזה מספקת שעת כושר והזדמנות לאלץ את ישראל והפלסטינים לחדש את התהליך המדיני. זאת, במטרה לקדם את פתרון שתי המדינות ולמנוע התלקחות נוספת של האזור. בראיית ג'מאל עבד אל-ג'ואד, יועץ במרכז אל-אהראם, השכנת שלום בין ישראל לפלסטינים היא אמנם בעייתית לאור עלייתם של גורמים דתיים קיצוניים הן בחברה היהודית והן בחברה הפלסטינית, אך אפשרית אם הכוחות המתונים בשתי החברות יגלו יוזמה בנושא, ובמילותיו: "המזרח התיכון הפך בן-ערובה של גחמות הקיצונים מהצד הישראלי והפלסטיני. האם אפשר להשתחרר מהאחיזה הזו ולצאת ממעגל הגיהנום הזה? האם ניתן להחליש את עמדת הקיצונים משני הצדדים, ולהוביל לעליית כוחות מרכז מתונים המאמינים בדו קיום ושלום?"³⁴

הדעות המובעות בפרסומי מרכז משה דיין הן של המחברים בלבד.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב. ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.

³¹ "מוחמד דחלאן: אני מודה לנשיא עבד אל-פתאח א-סיסי על סירובו לעקור את תושבי עזה" [בערבית], אח'באר אל-יום, 4 בינואר 2023.

³² "משבר רפיח מעורר חששות בינלאומיים [...]". [בערבית], אל-יום אל-סאבע, 13 במאי 2024.

³³ "שר החוץ: יש הצעות מתונות הנענות לרצונות ישראל ופלסטין" [בערבית], רוז אל-יוסף, 12 במאי 2024.

³⁴ ג'מאל עבד אל-ג'ואד, "פלסטין נשארת וגם ישראל.. זו הבעיה" [בערבית], המרכז המצרי, 24 בפברואר 2024.